

Verklaring inzake de belangrijkste ongunstige effecten van beleggingsbeslissingen op duurzaamheidsfactoren

Financiële markt deelnemer: Stichting Pensioenfonds Medewerkers Apotheken (PMA)

Legal Entity Identifier (LEI): 549300JZHIVLGVO20P13

In dit statement geven we meer informatie over hoe wij omgaan met de identificatie, prioritering, en verwerking van de belangrijkste ongunstige effecten van onze beleggingsbeslissingen.

Dit statement bestaat uit de volgende vijf secties:

- A. Samenvatting SFDR statement belangrijkste ongunstige effecten
- B. Beschrijving van de belangrijkste ongunstige effecten op duurzaamheidsfactoren
- C. Beleid om de belangrijkste ongunstige effecten te identificeren, prioriteren en mitigeren
- D. Engagementbeleid
- E. Referenties naar internationale standaarden

Bijlage: Due diligence beleid

A. Samenvatting SFDR statement belangrijkste ongunstige effecten

Stichting Pensioenfonds Medewerkers Apotheken (PMA) neemt de belangrijkste ongunstige effecten van haar beleggingsbeslissingen op duurzaamheidsfactoren in aanmerking. Deze verklaring heeft betrekking op de referentieperiode van 1 januari tot en met 31 december 2022.

PMA vindt maatschappelijk verantwoord beleggen (MVB) belangrijk. Als onderdeel van onze benadering van MVB en naast het meenemen van duurzaamheidsrisico's, streeft PMA ernaar de belangrijkste ongunstige effecten van onze beleggingsbeslissingen op duurzaamheidsfactoren te beperken. Deze belangrijkste ongunstige effecten kunnen zich op verschillende gebieden voordoen, zoals met betrekking tot milieu-, sociale en werknemersaangelegenheden, mensenrechten, corruptie en omkoping.

Op de belangrijkste ongunstige effecten neemt PMA maatregelen. De belangrijkste ongunstige effecten op het gebied van milieu zijn: broeikasgasemissies (BKG- ofwel CO₂-emissies), de koolstofvoetafdruk (CO₂-voetafdruk) en broeikasgasintensiteit (CO₂-intensiteit) van ondernemingen, negatieve gevolgen voor de biodiversiteit en emissies in water. En op het gebied van sociale- en werknemersaangelegenheden zijn dit schendingen van de VN Global Compact, de UN Guiding Principles on Business and Human Rights of OESO-richtlijnen door ondernemingen, het ontbreken van compliance mechanismen voor die richtlijnen, niet-gecorrigeerde loonkloof tussen mannen en vrouwen, het gebrek aan genderdiversiteit in de Raad van Bestuur, mogelijke blootstelling aan controversiële wapens en het schenden van sociale rechten door landen.

De mate en de manier waarop de belangrijkste ongunstige effecten in het beleggingsproces worden meegenomen, hangt af van verschillende factoren, zoals het type fonds of strategie, de beleggingscategorie en de beschikbaarheid van voldoende betrouwbare gegevens. Waar mogelijk en haalbaar gelden, in lijn met de aard van de beleggingen, voor alle financiële producten minimumeisen. De exacte toepassing kan verschillen tussen financiële producten en zal worden gedocumenteerd in de informatieverstarring over financiële producten in overeenstemming met de vereisten en tijdlijnen van de Sustainable Finance Disclosure Regulation (SFDR) van de Europese Unie.

B. Beschrijving van de belangrijkste ongunstige effecten op duurzaamheidsfactoren

Hieronder vindt u een overzicht van de belangrijkste ongunstige effecten waar PMA rekening mee houdt. Hierin geeft PMA aan welke maatregelen worden ondernomen om het ongunstige effect te beperken. Deze maatregelen bestaan uit de volgende ESG-beleidsinstrumenten: uitsluiten, ESG-integratie, normatieve en thematische engagement en stemmen. Meer informatie over deze ESG-beleidsinstrumenten en de toepassing daarvan vindt u in het PMA [MVB-beleid](#).

Dit overzicht zal in de loop van de tijd worden uitgebreid en aangepast, in lijn met de ontwikkeling van het PMA MVB-beleid en relevante ontwikkelingen in wet- en regelgeving.

Tabel 1: Overzicht indicatoren voor ongunstige effecten op duurzaamheid

Uiterlijk 30 juni 2023 zal PMA deze tabel aanvullen met een rapportage van kwantitatieve elementen over de periode 1 januari 2022 – 31 december 2022 (dat betreft de kolom “effecten 2022” hieronder).

Beschrijving van de belangrijkste ongunstige effecten op duurzaamheidsfactoren

Indicatoren voor ondernemingen waarin is belegd					
Indicator ongunstige effecten op duurzaamheid	Parameter	Effecten 2023*	Effecten 2022*	Toelichting	Genomen maatregelen en voor de volgende referentieperiode geplande maatregelen en vastgestelde streefdoelen
KLIMAAT- EN ANDERE MILIEU-INDICATOREN					
Broeikasgas-emissies	1. BKG** -emissies	Scope 1-BKG-emissies	N/A	N/A	Zie hieronder bij 'totale bkg** emissies
		Scope 2-BKG-emissies	N/A	N/A	Zie hieronder bij 'totale bkg** emissies
		Scope 3-BKG-emissies	N/A	N/A	Zie hieronder bij 'totale bkg** emissies
		Totale BKG-emissies	N/A	N/A	Normatieve engagement en uitsluiting: met bedrijven die het Akkoord van Parijs schenden. Dit past PMA toe op aandelen en bedrijfsobligaties.

Stemmen: Op het thema klimaat verwacht PMA dat de bedrijfsstrategie is gericht op de doelstelling om de opwarming van de aarde te beperken tot 1,5 graden Celsius, zoals uiteengezet in het Klimaatakkoord van Parijs en/of een plan is opgesteld om in 2050 een netto-uitstoot van nul te bereiken. Wanneer dit niet het geval is, stemt PMA tegen de herbenoeming van bestuurders. Dit past PMA toe op de aandelenmandaten.

Zie maatregelen bij PAI 1: Totale bkg emissies.
Zie de genomen maatregelen bij PAI 1: Totale bkg emissies. Dit past PMA toe op aandelen.

2.	Koolstofvoetafdruk	Koolstofvoetafdruk	N/A	N/A	
3.	BKG**-intensiteit ondernemingen waarin is belegd	BKG**-intensiteit ondernemingen waarin is belegd	N/A	N/A	
4.	Blootstelling aan ondernemingen actief in de sector fossiele brandstoffen	Aandeel beleggingen in ondernemingen actief in de sector fossiele brandstoffen	N/A	N/A	

	5.	Aandeel verbruik en opwekking niet-hernieuwbare energie	Aandeel verbruik van niet-hernieuwbare energie en opwekking van niet-hernieuwbare energie van ondernemingen waarin is belegd, uit niet-hernieuwbare energiebronnen, ten opzichte van hernieuwbare energiebronnen, uitgedrukt als percentage van de totale energiebronnen	N/A	N/A	
	6.	Intensiteit energieverbruik per sector met grote klimaateffecten	Energieverbruik in GWh per miljoen EUR aan inkomsten van ondernemingen waarin is belegd, per sector met grote klimaateffecten	N/A	N/A	
Biodiversiteit	7.	Activiteiten met negatieve gevolgen voor biodiversiteitsgevoelige gebieden	Aandeel beleggingen in ondernemingen met vestigingen/activiteiten in of bij biodiversiteitsgevoelige gebieden wanneer de activiteiten van die ondernemingen negatieve gevolgen voor die gebieden hebben	N/A	N/A	Normatieve engagement en uitsluiting: met bedrijven die activiteiten ontplooiën die de biodiversiteit in gevoelige natuurgebieden schaden op basis van relevante internationale richtlijnen. Dit past PMA toe op aandelen en bedrijfsobligaties.

Watergehalte	8.	Emissies in water	Door de ondernemingen waarin is belegd veroorzaakte emissies in water (in ton) per miljoen EUR aan beleggingen, uitgedrukt als gewogen gemiddelde	N/A	N/A	Normatieve engagement en uitsluiting: met bedrijven die het milieu ernstig schaden door grond- of watervervuiling op basis van relevante internationale richtlijnen. Dit past PMA toe op aandelen en bedrijfsobligaties
Afval	9.	Aandeel gevaarlijk afval en radioactief afval	Door de ondernemingen waarin is belegd, geproduceerd gevaarlijk afval en radioactief afval (in ton) per miljoen EUR aan beleggingen, uitgedrukt als gewogen gemiddelde	N/A	N/A	
INDICATOREN VOOR SOCIALE THEMA'S EN ARBEIDSOMSTANDIGHEDEN, EERBIEDIGING VAN DE MENSENRECHTEN, EN BESTRIJDING VAN CORRUPTIË EN OMKOPING						
Sociale thema's en arbeidsomstandigheden	10.	Schendingen van de beginselen van het VN Global Compact of van de richtsnoeren voor multinationale ondernemingen van de Organisatie voor Economische	Aandeel beleggingen in ondernemingen die betrokken zijn geweest bij schendingen van de beginselen van het VN Global Compact of van de OESO-richtsnoeren voor multinationale ondernemingen	N/A	N/A	Normatieve engagement en uitsluiting: PMA gaat het gesprek aan met bedrijven die internationale normen schenden of dreigen te schenden. Bij onvoldoende resultaat van de engagement

Samenwerking en
Ontwikkeling (OESO)

worden structurele
normschenders
uitgesloten.

Dit past PMA toe op
aandelen en
bedrijfsobligaties

11. Ontbreken van
procedures en
compliance-
mechanismen voor het
monitoren van de
naleving van de
beginselen van het VN
Global Compact en de
OESO-richtsnoeren
voor multinationale
ondernemingen

Aandeel beleggingen in
ondernemingen zonder een
beleid voor het monitoren van
de naleving van de beginselen
van het VN Global Compact en
de OESO-richtsnoeren voor
multinationale ondernemingen
of zonder regelingen voor de
afhandeling van klachten
waarmee schendingen van die
VN-beginselen of OESO-
richtsnoeren kunnen worden
aangepakt

N/A

N/A

Normatieve engagement:
Waar relevant wordt
binnen het normatieve
engagement
aangedrongen op
herstel en verhaal
procedures binnen
ondernemingen.
Dit past PMA toe op
aandelen en
bedrijfsobligaties.

12. Niet-gecorrigeerde
loonkloof tussen
mannen en vrouwen

Gemiddelde niet-gecorrigeerde
loonkloof tussen mannen en
vrouwen bij ondernemingen
waarin is belegd

N/A

N/A

Stembeleid: PMA
ondersteunt
aandeelhoudersvoorstelle
n voor gelijke beloning
van mannen en vrouwen.
Dit past PMA toe op
aandelen.

13. Genderdiversiteit raad
van bestuur

Gemiddelde verhouding tussen
aantal vrouwelijke en
mannelijke leden in de raad
van bestuur van

N/A

N/A

Stembeleid: PMA stemt
tegen de herbenoeming
van de voorzitter van de
benoemingscommissie

ondernemingen waarin is belegd, uitgedrukt als percentage van alle leden in de raad van bestuur

(of andere commissieleden, afhankelijk van de situatie) wanneer er geen vrouwelijke bestuursleden zijn. PMA houdt rekening met lokale wet- en regelgeving en corporate governance codes.

Dit past PMA toe op aandelen.

14. Blootstelling aan controversiële wapens (antipersonneelmijnen, clustermunitie, chemische wapens en biologische wapens)

Aandeel beleggingen in ondernemingen die zijn betrokken bij de productie of verkoop van controversiële wapens

N/A

N/A

Uitsluiten van producenten van controversiële wapens

Dit past PMA toe op aandelen en bedrijfsobligaties.

Indicatoren voor beleggingen in overheden en supranationale instellingen

Indicator ongunstige effecten op duurzaamheid		Parameter	Effecten 2022	Effecten 2021	Toelichting	Genomen maatregelen en voor de volgende referentieperiode geplande maatregelen en vastgestelde streefdoelen
Ecologisch	15. BKG**-intensiteit	BKG**-intensiteit landen waarin is belegd	N/A	N/A		
Sociaal	16. Landen waarin is belegd met	Aantal landen waarin is belegd met schendingen van sociale	N/A	N/A		Uitsluiten van landen waarin schendingen

schendingen van sociale rechten

rechten (absoluut aantal en relatief aantal gedeeld door alle landen waarin is belegd), als bedoeld in internationale verdragen en overeenkomsten, beginselen van de Verenigde Naties en, in voorkomend geval, nationaal recht

plaatsvinden op het gebied van mensenrechten, arbeidsrechten en corruptie.

Dit past PMA toe op staatsobligaties.

Indicatoren voor beleggingen in vastgoedactiva

Indicator ongunstige effecten op duurzaamheid		Parameter	Effecten 2022	Effecten 2021	Toelichting	Genomen maatregelen en voor de volgende referentieperiode geplande maatregelen en vastgestelde streefdoelen
Fossiele brandstoffen	17. Blootstelling aan fossiele brandstoffen via vastgoedactiva	Aandeel beleggingen in vastgoedactiva die een rol spelen bij het winnen, opslaan, vervoeren of produceren van fossiele brandstoffen	N/A	N/A		
Energie-efficiëntie	18. Blootstelling aan energie-inefficiënte vastgoedactiva	Aandeel beleggingen in energie-inefficiënte vastgoedactiva	N/A	N/A		

Andere indicatoren voor de belangrijkste ongunstige effecten op duurzaamheidsfactoren

Ongunstige effecten op duurzaamheid	Ongunstige effecten op duurzaamheidsfactoren (kwalitatief of kwantitatief)	Parameter	Effecten 2022	Effecten 2021	Toelichting	Genomen maatregelen en voor de volgende referentieperiode geplande maatregelen en

Water-, afval- en materiaalemissies	19. Blootstelling aan gebieden met grote waterstress	PAI 8 (tabel 2). Aandeel beleggingen in ondernemingen met locaties in gebieden met grote waterstress zonder een beleid voor waterbeheer	
Mensenrechten	20. Activiteiten en leveranciers met een significant risico op kinderarbeid	PAI 12 (tabel 3). Aandeel beleggingen in ondernemingen die blootstaan aan activiteiten en leveranciers met een significant risico op kinderarbeid, naar geografisch gebied of soort activiteit	Normatieve engagement en uitsluiting: met bedrijven waar kinderarbeid voorkomt in eigen bedrijfsvoering of in de keten, op basis van relevante internationale richtlijnen. Dit past PMA toe op aandelen en bedrijfsobligaties.

Historische vergelijking

Vanaf de volgende rapportageperiode zal hier een historische vergelijking opgenomen worden.

* * BKG staat voor Broeikasgassen

C. Beschrijving van het beleid voor de identificatie en prioritering van de belangrijkste ongunstige effecten op duurzaamheidsfactoren

PMA past een due diligence beleid toe om de belangrijkste ongunstige effecten van beleggingsbeslissingen op duurzaamheidsfactoren vast te stellen, te analyseren en te prioriteren. Het doel van dit proces is om de belangrijkste ongunstige effecten te voorkomen en te verminderen alsmede om verantwoording af te leggen over hoe PMA omgaat met de geïdentificeerde effecten. Voorafgaand aan deze due diligence screening zijn er aantal criteria op basis waarvan ondernemingen bij voorbaat uitgesloten worden, dit betreft de uitsluitingen van PMA, zoals vastgelegd is in het uitsluitingenbeleid, op [onze website](#).

Dit beleid is goedgekeurd door het bestuur van PMA op 9 maart 2021. De uitvoering van dit beleid is door het bestuur toegewezen aan ESG-dienstverlener Achmea IM.

Om goed inzicht te krijgen of ondernemingen zich houden aan de internationale normen, zoals verwoord in het UN Global Compact, de OESO-richtlijnen en de UN Guiding Principles on Business and Human Rights, screent de ESG-dienstverlener elk kwartaal de beleggingen van PMA. De ESG-dienstverlener maakt hiervoor gebruik van informatie van ISS ESG (een onafhankelijke ESG-data provider). Dat betekent dat het beleggingsuniversum wordt gecheckt op ondernemingen die mensenrechten, arbeidsnormen, milieunormen en anti-corruptieregels schenden. Hierbij wordt gekeken naar impact van het gedrag van de onderneming op de samenleving en/of milieu en de ernst, schaal, onomkeerbaarheid en waarschijnlijkheid van de schending. De volgende stap is door middel van engagement de negatieve impact van bedrijven te voorkomen, mitigeren of herstelmaatregelen en/ of compensatie mogelijk te maken. Bij onvoldoende voortgang kan PMA overgaan tot uitsluiting. Hiervoor moet een onderneming langer dan twee jaar een geverifieerde schending (beoordeling 'Rood') door ISS ESG hebben. In sommige gevallen gaat PMA niet direct over tot uitsluiting maar zet de onderneming voor intensievere monitoring op een zgn. watchlist. Meer details over de uitsluitingscriteria van PMA is te vinden op de website. De voortgang en impact van het engagementbeleid wordt halfjaarlijks gemonitord middels een MVB-rapportage en middels een publieke rapportage verantwoord aan de pensioendeelnemers en andere belanghebbenden. Met dit beleid ondervangt PMA in het beoordelingsproces eventuele foutmarges.

Op dit moment zijn de belangrijkste ongunstige effecten die uit deze due diligence voortkomen: BKG-intensiteit, biodiversiteit, emissies in water, schending van de UNGC en OESO-richtlijnen.

In de bijlage wordt nader ingegaan op de verschillende stappen van het due diligence proces. Daarbij wordt aangesloten bij EU-duurzaamheidswetgeving en het Instrumentarium van het Convenant Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Beleggen Pensioenfondsen¹.

D. Engagementbeleid

In het MVB-beleid is opgenomen hoe PMA vorm geeft aan de rol van "betrokken belegger". PMA gaat in gesprek met ondernemingen. Daarnaast maakt PMA actief gebruik van haar aandeelhoudersrechten om lange termijn waardecreatie te bevorderen bij de ondernemingen waarin PMA belegt. Daarbij wordt aandacht besteed aan de strategie, duurzaamheid en corporate governance van ondernemingen.

PMA maakt onderscheid tussen twee soorten engagement: Normatieve engagement en Thematische engagement². Daarnaast heeft PMA een stembeleid. Deze onderdelen worden hieronder toegelicht.

De volgende indicatoren voor de belangrijkste ongunstige effecten worden in aanmerking genomen bij normatieve engagement:

- BKG-emissies; BKG-voetafdruk; BKG-intensiteit van de ondernemingen waarin is belegd

---

¹ <https://www.imvoconvenanten.nl/-/media/imvo/files/pensioenfondsen/instrumentarium.pdf?la=nl&hash=8B14DB50274FC744ADA75207D2B28876>

² De thematische engagements waar PMA momenteel aan deelneemt zijn niet gericht op het voorkomen of mitigeren van ongunstige effecten op duurzaamheidsfactoren in de zin van de SFDR.

- ondernemingen met vestigingen/activiteiten in of bij biodiversiteitsgevoelige gebieden wanneer de activiteiten van die ondernemingen negatieve gevolgen voor die gebieden hebben
- veroorzaakte emissies in water (in ton) door ondernemingen, gemeten per miljoen EUR aan beleggingen, uitgedrukt als gewogen gemiddelde
- ondernemingen die betrokken zijn geweest bij schendingen van de beginselen van het VN Global Compact of van de OESO-richtsnoeren voor multinationale ondernemingen
- ondernemingen die blootstaan aan activiteiten en leveranciers met een significant risico op kinderarbeid, naar geografisch gebied of soort activiteit

De volgende indicatoren worden in aanmerking genomen bij het stembeleid:

- BKG-emissies; BKG-voetafdruk; BKG-intensiteit
- Gemiddelde verhouding tussen aantal vrouwelijke en mannelijke leden in de raad van bestuur van ondernemingen waarin is belegd, uitgedrukt als percentage van alle leden in de raad van bestuur
- Gemiddelde niet-gecorrigeerde loonkloof tussen mannen en vrouwen bij ondernemingen waarin is belegd

Escalatiestrategie wanneer belangrijkste ongunstige effecten niet verminderen

Bij onvoldoende voortgang van engagement, kan PMA een escalatiestrategie inzetten. Dit kan het geval zijn als de belangrijkste ongunstige effecten niet over meer dan één verslagperiode (van de PAI rapportage) zijn verminderd. Hierin spelen aandeelhoudersrechten een belangrijke rol. De escalatiestrategie biedt de volgende instrumenten:

- Tegenstemmen op bepaalde agendapunten bij onvoldoende openheid en voortgang bij engagement. Zo kan tegen het remuneratiebeleid worden gestemd indien ESG hierin onderbelicht is. Of kan tegen benoemingen worden gestemd indien de ESG-kennis binnen het bestuur onder de maat is. De onderneming kan over de voorgenomen steminstructie actief worden geïnformeerd om ons standpunt kracht bij te zetten;
- het stellen van vragen op de aandeelhoudersvergaderingen;
- Het plaatsen van aandeelhoudersresoluties op de agenda van de aandeelhoudersvergadering.
- Het uitbrengen van investor-statements

Bovenstaande instrumenten worden op case-by-case basis overwogen. Hierbij wordt meegewogen of het opportuun en effectief is. Wanneer deze instrumenten niet het gewenste effect hebben, kan PMA besluiten over te gaan tot uitsluiting.

Voeren van dialogen met ondernemingen, engagement

PMA maakt onderscheid tussen twee soorten engagement: Normatieve engagement en Thematische engagement.

Normatieve engagement

Het doel van het Normatieve engagementprogramma is structurele schendingen van internationale normen te stoppen of te voorkomen. Structurele schendingen van deze normen vergroten het risico op nadelige gevolgen voor de onderneming, haar directe omgeving zoals lokale gemeenschappen of het milieu en voor andere belanghebbenden. Activiteiten die (mogelijk) leiden tot een schending van de internationale normen staan veelal in de belangstelling van niet-gouvernementele organisaties (ngo's) en de media. In de praktijk leiden deze schendingen vaak tot rechtszaken, die boetes of het uitbetalen van schadeclaims door de ondernemingen tot gevolg kunnen hebben. Dit zijn directe negatieve financiële effecten, die de belangen van aandeelhouders schaden. Indien de onderneming de schending van de norm niet opheft en niet langer openstaat voor dialoog, kan de onderneming worden uitgesloten en wordt de onderneming op de uitsluitingslijst geplaatst. Normatieve engagement voert PMA altijd uit in samenwerking met andere beleggers, om een zo groot mogelijke impact te realiseren.

Thematische engagement

Het Thematische engagementprogramma heeft een andere doelgroep dan Normatieve engagement. Hier staan niet de ondernemingen centraal die normen schenden, maar juist ondernemingen die zowel financieel als maatschappelijk op bepaalde thema's hun prestaties kunnen verbeteren. De thema's waarop engagement plaatsvindt, zijn passend binnen de speerpunten van het pensioenfonds. Bij de keuze van een thema spelen de volgende zaken een rol:

- Materialiteit van het thema;
- Sociale of ecologische relevantie van het thema;
- Omvang van de onderneming in de beleggingsportefeuille (zowel aandelen als bedrijfsobligaties);
- Succeskans van de dialoog.

Omdat PMA en haar deelnemers onderdeel zijn van de Nederlandse samenleving, besteedt PMA binnen het Thematische engagementprogramma extra aandacht aan Nederlandse ondernemingen. In het ESG Nederland engagementtraject gaat PMA in gesprek met Nederlandse beursgenoteerde ondernemingen. Dit valt veelal samen met het aandeelhoudervergaderingseizoen. Deze dialogen vinden vaak in collectief verband plaats, in samenwerking met andere Nederlandse institutionele beleggers en Eumedion, het Nederlandse corporate governance platform voor institutionele beleggers. Het gezamenlijke doel is de beïnvloeding van governance en duurzaamheidsthema's, veelal ingegeven door de actualiteit van de aandeelhoudersvergadering. Te denken valt aan beloningsbeleid, benoeming van bestuurders, fusies & overnames en sociaal- en milieubeleid. Doordat het ESG Nederland engagementprogramma gedreven wordt door agenda' van de aandeelhoudersvergadering heeft dit programma een ander karakter dan het reguliere thematisch engagementprogramma.

[Corporate governance en stemmen op aandeelhoudersvergaderingen](#)

Corporate governance wordt vaak vertaald met goed ondernemingsbestuur. Het heeft betrekking op de verhouding tussen de verschillende organen van de onderneming zoals raad van bestuur, raad van commissarissen, aandeelhouders en andere belanghebbenden. Hierbij spelen rekenschap, transparantie en toezicht een centrale rol. het pensioenfonds belegt zelf en namens klanten wereldwijd in beursgenoteerde ondernemingen en is daardoor ook aandeelhouder.

Betrokken aandeelhouder

PMA is ervan overtuigd dat goede corporate governance bijdraagt aan de lange termijn waardecreatie van ondernemingen. PMA en haar klanten zijn betrokken aandeelhouders en maakt daarom actief gebruik van aandeelhoudersrechten. Zo gaat PMA in gesprek met ondernemingen en stemt op aandeelhoudersvergaderingen om lange termijn waardecreatie bij ondernemingen te stimuleren.

Corporate governance uitgangspunten

Het stembeleid van PMA is mede gebaseerd op de normen en best practices op het gebied van corporate governance zoals die van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) en die van het International Corporate Governance Network (ICGN). Daarnaast worden voor elke afzonderlijke markt toepasselijke nationale wet- en regelgeving, lokale marktnormen en codes op het gebied van corporate governance toegepast bij het uitoefenen van stemrechten. PMA stemt met alle beschikbare aandelen op de aandeelhoudersvergaderingen van ondernemingen waarin PMA belegt. Dit betekent dat ook gestemd wordt in markten waar speciale eisen gelden voor het uitoefenen van stemrechten. Bijvoorbeeld in landen waar een speciale volmacht is vereist of in landen waar aandelen tijdelijk worden geblokkeerd in de periode voor de aandeelhoudersvergadering.

Stembeleid

PMA heeft het stembeleid op haar website gepubliceerd en rapporteert met een online rapportagetool over hoe zij per aandeelhoudervergadering heeft gestemd. Omdat het niet mogelijk is om alle aandeelhoudersvergaderingen in persoon te bezoeken, maakt PMA gebruik van het stemplatform van Institutional Shareholders Services (ISS). Daarnaast maakt ISS stemanalyses en stelt adviezen op in lijn met het stembeleid van PMA. De op maat gemaakte stemanalyses worden vervolgens gebruikt bij het uitoefenen van stemrechten.

Aandeelhoudersvoorstellen

In toenemende mate staan aandeelhoudersvoorstellen op de agenda van de aandeelhoudersvergadering. PMA vindt het belangrijk de aandeelhoudersvoorstellen te steunen die in het verlengde liggen van de speerpunten Mensenrechten, Arbeidsnormen, Natuur & Milieu, Gezondheid en Klimaat. Daarnaast kan PMA er voor kiezen om aandeelhoudersvoorstellen (mede) in te dienen. Mocht het aandeelhoudersvoorstel geagendeerd worden, dan zal PMA desgewenst een toelichting geven op de aandeelhoudersvergadering.

Verantwoording stemgedrag

PMA is transparant over hoe zij heeft gestemd op aandeelhoudersvergaderingen. Op de website rapporteert PMA via een online tool per aandeelhoudersvergadering hoe PMA heeft gestemd. In het geval dat PMA tegen een agendapunt stemt, geeft PMA een korte toelichting in de online tool op de website. Daarnaast rapporteert PMA elk kwartaal over het aantal aandeelhoudersvergaderingen waarop is gestemd en de belangrijkste ontwikkelingen op het gebied van corporate governance. Jaarlijks publiceert PMA het Verslag Verantwoord en Betrokken Aandeelhouderschap, waarin onder andere wordt aangegeven hoe PMA de principes van de Nederlandse Corporate Governance Code en de Nederlandse Stewardship Code naleeft. In het PMA halfjaarverslag Maatschappelijk Verantwoord Beleggen wordt een toelichting gegeven op

aandeelhoudersvergaderingen, die belangrijke MVB-thema's op de agenda hebben staan. PMA rapporteert tevens aan haar deelnemers zij heeft gestemd door middel van dezelfde rapportages.

E. Referenties naar internationale standaarden

PMA onderschrijft verschillende internationale initiatieven zoals de Principles for Responsible Investment (sinds 2007) en gebruikt de internationale kaders van het UN Global Compact, de OESO-richtlijnen voor multinationale ondernemingen en de UN Guiding Principles on Business and Human Rights en het klimaatakkoord van Parijs.

Internationale kaders

De internationale uitgangspunten van het UN Global Compact vormen een van de normenkaders voor PMA. Het UN Global Compact vindt haar oorsprong in internationaal breed geaccepteerde verdragen, zoals de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, de conventies van de International Labour Organisation, de Verklaring van Rio inzake Milieu & Ontwikkeling en de anti-corruptie principes van de UN Conventie tegen Corruptie.

Daarnaast gebruikt PMA de OESO-richtlijnen voor multinationale ondernemingen als leidraad voor de beoordelingen van ondernemingen waarin de beleggingsfondsen van PMA beleggen. Deze richtlijnen maken duidelijk wat van ondernemingen wordt verwacht op het gebied van maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO). Ze bieden ondernemingen handvatten over hoe om te gaan met kwesties zoals ketenverantwoordelijkheid, mensenrechten, kinderarbeid, milieu en corruptie. Daarnaast onderscheiden de OESO-richtlijnen consumentenbelangen, wetenschap en technologie, mededinging en belastingen. De OESO-richtlijnen worden momenteel onderschreven door 44 landen. Hiermee zijn deze richtlijnen de enige door overheden onderschreven MVO-richtlijnen voor internationaal ondernemen en het enige kader dat een geschillenbeslechtingsstelsel bevat.

De UN Guiding Principles on Business and Human Rights zijn internationale normen over mensenrechten waaraan staten en ondernemingen zich dienen te houden. Deze zijn in 2011 door de Mensenrechtenraad van de Verenigde Naties goedgekeurd.

Voor meer informatie over de (internationale) richtlijnen en initiatieven die PMA ondersteunt, wordt verwezen naar onze MVB-halfjaarrapportage. Deze rapportage is beschikbaar via onze website [\[link website\]](#).

Gebruikte indicatoren voor de belangrijkste ongunstige effecten om te meten hoe PMA voldoet aan deze internationale kaders:

- BKG-intensiteit ondernemingen waarin is belegd
- ondernemingen met vestigingen/activiteiten in of bij biodiversiteitsgevoelige gebieden wanneer de activiteiten van die ondernemingen negatieve gevolgen voor die gebieden hebben
- veroorzaakte emissies in water (in ton) door ondernemingen, gemeten per miljoen EUR aan beleggingen, uitgedrukt als gewogen gemiddelde

- ondernemingen die betrokken zijn geweest bij schendingen van de beginselen van het VN Global Compact of van de OESO-richtsnoeren voor multinationale ondernemingen
- ondernemingen die blootstaan aan activiteiten en leveranciers met een significant risico op kinderarbeid, naar geografisch gebied of soort activiteit

Internationale kaders - Methodologie

Om goed inzicht te krijgen of ondernemingen zich houden aan de internationale normen, zoals verwoord in het UN Global Compact, de OESO-richtlijnen en de UN Guiding Principles on Business and Human Rights, screent de ESG-dienstverlener elk kwartaal de beleggingen van PMA. De ESG-dienstverlener maakt hiervoor gebruik van informatie van ISS ESG (een onafhankelijke ESG-data provider). Dat betekent dat het beleggingsuniversum wordt gecheckt op ondernemingen die mensenrechten, arbeidsnormen, milieunormen en anti-corruptieregels schenden. Hierbij wordt gekeken naar impact van het gedrag van de onderneming op de samenleving en/of milieu en de ernst, schaal en onomkeerbaarheid en waarschijnlijkheid van de schending. De derde stap is door engagement de negatieve impact van bedrijven te voorkomen, mitigeren of herstelmaatregelen en/ of compensatie mogelijk te maken. Bij onvoldoende voortgang kan PMA overgaan tot uitsluiting. Hiervoor moet een onderneming langer dan twee jaar een geverifieerde schending (beoordeling 'Rood') door ISS ESG hebben. In sommige gevallen gaat PMA niet direct over tot uitsluiting maar zet de onderneming voor intensievere monitoring op een zgn. watchlist. Meer details over de criteria waarop PMA uitsluit is te vinden op de website. De voortgang en impact van het engagementbeleid wordt halfjaarlijks gemonitord middels een MVB-rapportage en middels een publieke rapportage verantwoord aan de pensioendeelnemers en andere belanghebbenden. Met dit beleid ondervangt PMA in het beoordelingsproces eventuele foutmarges.

Toekomstgericht klimaatscenario

PMA neemt op verschillende manieren toekomstgerichte klimaatscenario's mee in haar beleid. We hanteren klimaatscenario's voor onze portefeuilleconstructie. Daarnaast gebruikt PMA het Klimaatakkoord van Parijs om te monitoren en te sturen dat bedrijven in onze portefeuille zich hieraan houden. We nemen dit op in ons due diligence beleid.

Klimaatscenario's in portefeuilleconstructie

Allereerst neemt onze fiduciair beheerder Achmea IM in de evaluatie van de portefeuilleconstructie mee welk effect een klimaatcrisis zou hebben op het verwacht rendement van de beleggingsportefeuille over de komende vijf jaar. Dit klimaatcrisisscenario is een risicoscenario waarin het politiek momentum voor de energietransitie fors toeneemt en leidt tot een abrupte stijging van belasting op het gebruik van fossiele brandstoffen. De waarschijnlijke effecten van dit duurzaamheidsrisico op het rendement van de portefeuille kunnen leiden tot een aanpassing van de portefeuilleconstructie.

Klimaatverandering in ons due diligence beleid

De richtlijnen die we hanteren in ons due diligence m.b.t. het klimaat betreffen het VN-raamwerk verdrag over klimaatverandering en het Klimaatakkoord van Parijs. Schendingen hiervan betreffen:

- 1) het falen om de impact van klimaatverandering te mitigeren door activiteiten of producten van bedrijven, en ook bedrijven die boetes en rechtszaken tegen zich hebben lopen voor bv het schenden van greenhouse gas standaarden.
- 2) tegenstand tegen beperken van klimaatverandering, bijvoorbeeld door lobby of rechtszaken.

Ook zetten we het engagement en stembeleid in voor positieve verandering in lijn met het Klimaatakkoord van Parijs.

Voor meer informatie verwijzen we naar het MVB-beleid, het MVB-halfjaarverslag en de website.

Bijlage 'Due diligence proces' bij MVB beleid Pensioenfonds Medewerkers Apotheken (PMA)

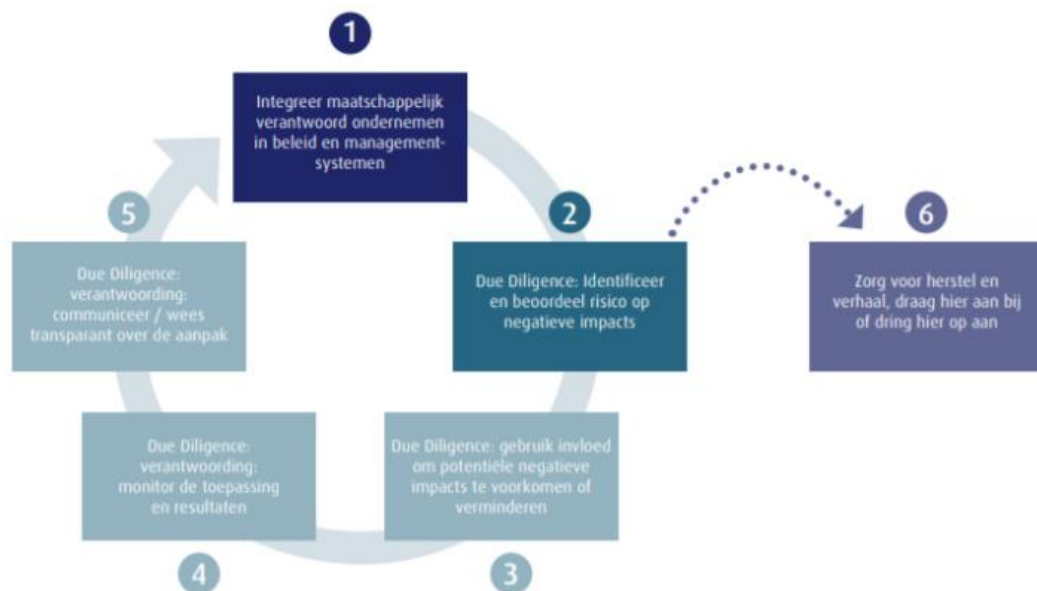
Inleiding Due diligence

Due diligence is gericht op het vaststellen, prioriteren en analyseren van de belangrijkste ongunstige effecten van beleggingsbeslissingen op duurzaamheidsfactoren. Dit betreft de negatieve impact voor de samenleving en het milieu in zowel de beleggingsportefeuille als bij potentiële beleggingen. Zoals aangeven in het MVB-beleid doorloopt het pensioenfonds periodiek een screening van bedrijven op het schenden van de daarin genoemde internationale normen. Dit proces wordt het due diligence proces genoemd. Het due diligence proces wordt doorlopen om de belangrijkste ongunstige effecten van de beleggingen op duurzaamheidsfactoren vast te stellen en te prioriteren, met als doel ze te voorkomen en te verminderen alsmede om verantwoording af te leggen over hoe het pensioenfonds omgaat met de geïdentificeerde effecten.

In deze bijlage gaan we nader in op de verschillende stappen van het due diligence proces. Daarbij sluiten we aan bij EU-duurzaamheidswetgeving en het Instrumentarium van het Convenant Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Beleggen Pensioenfondsen³. Zie tevens figuur 1.

NB: De stappen in figuur 1 hebben een afwijkende benaming van de stappen die in het 'Instrumentarium Convenant Maatschappelijk Verantwoord Beleggen Pensioenfondsen' worden genoemd en die zijn uitgewerkt in deze bijlage. Figuur 1 is namelijk oorspronkelijk afkomstig uit de OESO-Richtlijnen voor Multinationale Ondernemingen. Het instrumentarium maakt de vertaalslag van het due diligence proces van de OESO-Richtlijnen voor Multinationale Ondernemingen naar het Internationale Maatschappelijk Verantwoord Beleggen Convenant voor Pensioenfondsen en hanteert daarom afwijkende benamingen.

Figuur 1: Due diligence cyclus

Bron: Instrumentarium Convenant Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Beleggen Pensioenfondsen

Toelichting op de verschillende stappen van het due diligence proces:

Stap 1 Inbedden van ESG in relevant beleid en managementsystemen

het pensioenfonds onderschrijft de ESG-due diligence stappen conform het OESO-richtsnoer⁴. Wij streven via onze beleggingen naar (maatschappelijke) langetermijnwaardecreatie. We identificeren en beoordelen aan de hand van een due diligence screening de belangrijkste ongunstige effecten van beleggingsbeslissingen op duurzaamheidsfactoren in de beleggingsportefeuille. Deze due diligence screening wordt uitgevoerd op basis van informatie van ISS ESG (een onafhankelijke ESG-dataprovider).

Stap 2 Vaststellen en beoordelen van belangrijkste ongunstige effecten van beleggingsbeslissingen in de beleggingsportefeuille en bij potentiële beleggingen

⁴ <https://mneguidelines.oecd.org/RBC-for-Institutional-Investors.pdf>: "Responsible business conduct for institutional investors"

Bij het screenen van onze beleggingsportefeuille (aandelen en bedrijfsobligaties)⁵ worden (potentiële) negatieve impacts op de samenleving en het milieu geïdentificeerd. Dit zijn de belangrijkste ongunstige effecten van onze beleggingsbeslissingen op duurzaamheidsfactoren.

Ter beoordeling wordt vervolgens gekeken naar de impact van het gedrag van de onderneming op de samenleving en/of het milieu en de ernst (omvang), schaal en onomkeerbaarheid (aard) van de schending. Dit houdt het volgende in:

- Ernst verwijst naar de heftigheid van de negatieve impact.
- Met schaal wordt het bereik van het gevolg bedoeld, bijvoorbeeld het aantal mensen dat wordt getroffen of kan worden getroffen of de omvang van de milieuschade.
- Onomkeerbaarheid verwijst naar de grenzen aan de mogelijkheden om de situatie van de getroffen personen of het milieu te herstellen, zodat deze overeenkomt met de situatie voorafgaand aan de negatieve impact.

Tevens wordt de mate van waarschijnlijkheid meegewogen. Het screeningsproces vindt vier maal per jaar plaats aan de hand van de bevindingen van het onderzoeksbureau ISS ESG.

Thematische aandachtsgebieden voortkomend uit de due diligence

De uitkomsten van de due diligence screening worden gecategoriseerd naar thematische aandachtsgebieden en beoordeeld op de mate van betrokkenheid van de onderneming en het effect op de samenleving of het milieu. De onderneming krijgt bij de prioriteringsbeoordeling een kwalificatie van rood, oranje of groen op basis van de ISS ESG data. Deze kwalificatie wordt vervolgens gebruikt bij de prioritering van de thematische aandachtsgebieden.

De thematische aandachtsgebieden voor het pensioenfonds zijn gerelateerd aan mensenrechten, arbeidsnormen, milieu en anti-corruptie. Ondernemingen die zich niet houden aan deze normen worden als (potentieel) risicovol beschouwd voor de samenleving of het milieu. In het hoofdstuk hieronder worden de (internationale) standaarden uiteengezet die gebruikt worden bij de thematische aandachtsgebieden. Deze thematische aandachtsgebieden zijn al sinds de start van het toepassen van het MVB beleid (2007) integraal onderdeel van het normenkader van het pensioenfonds.

het pensioenfonds prioriteert de daadwerkelijke en potentiële negatieve impact aan de hand van de ernst en waarschijnlijkheid en gebruikt voor alle geïdentificeerde casussen zijn invloed om de negatieve impact te voorkomen en/of te mitigeren. Hierbij wordt geen nadere prioritering gemaakt tussen thematische aandachtsgebieden, locatie waar de daadwerkelijke of potentiële negatieve impact zich voordoet of de omvang van onze positie in een onderneming.

---

⁵ Ook staatsobligaties worden gescreend op of deze landen op structurele en langdurige wijze mensenrechten en arbeidsnormen schenden. Het gaat daarbij niet zozeer om de vraag of de overheden internationale conventies en verdragen hebben ondertekend, maar of landen deze afspraken daadwerkelijk naleven. Naast de EU-sanctielijst en de VN-sanctielijst worden de prestaties van de landen in de Freedom in the World index (mensenrechten), de ITUC Global Rights index (arbeidsnormen) en de Corruption Perception Index (corruptie) als vertrekpunt gebruikt. Meer informatie vindt u in ons MVB-beleid en MVB-halfjaarrapportage.

Stap 3 Negatieve impacts voorkomen en/of mitigeren en stap 6 (herstel en verhaal) geplande maatregelen

Wanneer ondernemingen in onze beleggingsportefeuille (potentieel) negatieve impact veroorzaken of dreigen te veroorzaken, gebruiken wij onze invloed om deze negatieve impact te voorkomen en/of te mitigeren en indien nodig om herstelmaatregelen en/of compensatie mogelijk te maken. Dit doen wij via engagement. Waar nodig en mogelijk voeren we extra invloed uit door te stemmen op aandeelhoudersvergaderingen.

Wanneer ondernemingen waarin wij beleggen negatieve impact hebben veroorzaakt c.q. daaraan hebben bijgedragen, verlangen wij dat zij herstelmaatregelen uitvoeren en/of benadeelden compensatie bieden c.q. daaraan bijdragen.

De nadere invulling van ons betrokkenheidsbeleid (engagement- en stembeleid) vindt u in het MVB-beleid en in de halfjaarlijkse verantwoord beleggen rapportages. In het uiterste geval kunnen wij besluiten om te desinvesteren en de onderneming uit te sluiten van belegging.

Stap 4 Monitoring van implementatie en resultaten

De voortgang en impact van ons engagementbeleid ten aanzien van de geïdentificeerde negatieve impact wordt gemonitord via een halfjaarlijkse MVB-rapportage opgesteld door het pensioenfonds.

Stap 5 Verantwoording

Halfjaarlijks leggen we aan onze participanten in de het pensioenfonds beleggingsfondsen en anderen belanghebbenden verantwoording af via een publieke versie van het MVB-halfjaarverslag. Deze is beschikbaar op onze website.

Overzicht van standaarden die gebruikt worden bij thematische aandachtsgebieden

1.1 Mensenrechten

De 'rechten van de mens' vormen één van de vier hoofdthema's van het UN Global Compact en worden geadresseerd door de eerste twee principes van het UN Global Compact (zie tevens onderstaande tabel). Deze principes staan echter niet op zichzelf en zijn gekoppeld aan, en uitgewerkt in diverse richtlijnen en verdragen (zie tabel 1). Deze richtlijnen en verdragen worden door ISS ESG meegenomen bij het screenen van bedrijven op eventuele schendingen van mensenrechten.

In de UN Guiding Principles on Business & Human Rights (UNGPs), staat specifiek beschreven hoe bedrijven met deze richtlijnen en verdragen dienen om te gaan en wat hun verantwoordelijkheden zijn. Of zoals de opsteller van de UNGPs, Professor John Ruggie stelt:

“The Guiding Principles’ normative contribution lies not in the creation of new international law obligations but in elaborating the implications of existing standards and practices for states and businesses; integrating them within a single, logically coherent and comprehensive template; and identifying where the current regime falls short and how it could be improved”.

Tabel 1. Principes UN Global compact en gelieerde verdragen op het thema mensenrechten

Thema per Principe	UN Global Compact	Inhoud principe	Relevante hoofdstukken	
	Principe		OESO-richtlijnen	Relevante verdragen
Mensenrechten	Principe 1	Bedrijven dienen binnen de eigen invloedssfeer de internationaal vastgelegde mensenrechten te ondersteunen en te respecteren.	Mensenrechten	Universele Verklaring van de Rechten van de Mens.
			Werkgelegenheid en arbeidsverhoudingen	De VN-verklaring over de rechten van inheemse volkeren.
	Principe 2	Bedrijven dienen ervoor te zorgen dat zij niet medeplichtig zijn aan schendingen van de mensenrechten	VIII. Consumentenbelangen	ILO conventie 169 betreffende inheemse en in stamverband levende volken in onafhankelijke landen.

IV. Mensenrechten

Tripartite ILO-verklaring
inzake multinationale
ondernemingen en sociaal
beleid.
Geneefse conventie.

Haagse conventie.

Universele Verklaring van de
Rechten van de Mens.

In de praktijk hebben mensenrechtenschendingen in het beleggingsuniversum veelal het volgende karakter:

- beperking van het recht op zelfbeschikking;
- activiteiten in controversiële landen strijdig met het humanitair recht;
- het niet respecteren van rechten van inheemse volken; en
- beperking van vrijheid van meningsuiting.

Beperking van het recht op zelfbeschikking

Het recht op zelfbeschikking van volken is opgenomen in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en is weer uitgewerkt in twee bindende VN verdragen: 'Burgerrechten en Politieke Rechten' (BuPo) en 'Economische, Sociale en Culturele Rechten' (EcSoCu). Deze verdragen werden in 1966 aanvaard en gingen in 1976 van kracht. Het individuele recht op zelfbeschikking kan gezien worden als een element van de persoonlijke vrijheid en daarmee als een grondslag van de mensenrechten. Hierdoor vormen kwesties waarin ondernemingen bijdragen aan een beperking van het recht op zelfbeschikking een mensenrechtenschending.

Activiteiten in controversiële landen strijdig met het humanitair recht

Ten aanzien van de kwestie 'Activiteiten in controversiële landen strijdig met het humanitair recht' is het van belang dat ondernemingen ten aanzien van degenen die gevolgen van hun activiteiten ondervinden internationaal erkende mensenrechten respecteren. De 'UN Guiding Principles on Business & Human Rights', die zijn geïntegreerd in de OESO-richtlijnen, bieden voor bedrijven een hanteerbaar beleidskader over de toepassing van mensenrechten en de UN Global Compact principles. Specifiek voor de activiteiten van bedrijven die te maken hebben met oorlogen of bezettingen biedt ook de Geneefse conventie een geschikt raamwerk.

Het niet respecteren van rechten van inheemse volken

De VN aanvaardden in 2007 een 'Verklaring over de rechten van inheemse volken'. De rechten van inheemse volken zijn daarmee pas in recente jaren formeel erkend. In de 'VN-richtlijnen voor mensenrechten ten behoeve van bedrijven' wordt gewezen op de landrechten en andere rechten van inheemse volken. Enkele landen met belangrijke inheemse minderheden stemden tegen de verklaring, waaronder de VS, Canada, Nieuw-Zeeland en Australië. Het belangrijkste verdrag is de ILO-conventie (no. 169) over inheemse en tribale volken in onafhankelijke landen. Voor deze toetsing is de bepaling dat ondernemingen de mensenrechten 'van personen die tot specifieke (bevolkings-)groepen horen die bijzondere aandacht vereisen' dienen te respecteren, indien zij een ongunstig effect op de mensenrechten van die personen kunnen hebben.

Beperking van vrijheid van meningsuiting

Vrijheid van meningsuiting is de vrijheid van burgers om hun overtuigingen kenbaar te maken, zonder voor vervolging door de staat te hoeven vrezen. Vrijheid van meningsuiting wordt vaak beschouwd als een integraal concept in democratieën maar is soms minder evident bij andere staatsvormen. De vrijheid om zonder angst voor vervolging je mening te kunnen uiten staat expliciet vermeld in de 'Universele Verklaring van de Rechten van de Mens'.

1.2 Arbeidsnormen

Het respecteren van arbeidsnormen is één van de vier hoofdthema's van het UN Global Compact en wordt geadresseerd door de principes 3,4,5 en 6. Deze principes zijn gekoppeld aan, en uitgewerkt in diverse richtlijnen en verdragen (zie tabel 1.2.1). Deze richtlijnen en verdragen worden door ISS ESG meegenomen bij het screenen van bedrijven op eventuele schendingen van arbeidsnormen.

Tabel 2: Principes un global compact en gelieerde verdragen op het thema arbeidsrechten

Thema per Principe	UN Global Compact	Relevante hoofdstukken		
	Principe	Inhoud principe	OESO-richtlijnen	Relevante verdragen
Arbeidsrechten	Principe 3	Bedrijven dienen de vrijheid van vakvereniging en de effectieve erkenning van het recht op collectieve onderhandelingen te handhaven.	V. Werkgelegenheid en arbeidsverhoudingen	ILO conventie 87 betreffende de vrijheid tot het oprichten van vakverenigingen en de bescherming van het vakverenigingsrecht. ILO conventie 98 betreffende Toepassing van het recht van organisatie en collectieve onderhandeling.
	Principe 4	Bedrijven dienen alle vormen van verplichte en gedwongen arbeid te elimineren.	V. Werkgelegenheid en arbeidsverhoudingen	ILO conventie 29 over dwangarbeid. ILO conventie 105 betreffende de afschaffing van dwangarbeid.
	Principe 5	Bedrijven dienen zich in te spannen voor de effectieve afschaffing van kinderarbeid.	V. Werkgelegenheid en arbeidsverhoudingen	ILO conventie 138 betreffende de minimumleeftijd voor arbeid. ILO conventie 182 betreffende het effectief

---

			afschaffen van kinderarbeid.
			UN Verdrag over de rechten van het kind.
Principe 6	Bedrijven dienen discriminatie met betrekking tot werk en beroep te bestrijden.	V. Werkgelegenheid en arbeidsverhoudingen	ILO conventie 100 betreffende gelijke beloning. ILO conventie 111 betreffende discriminatie met betrekking tot arbeid en beroep.

Naast de UN Global Compact principes over arbeidsnormen zijn de internationale afspraken over minimale arbeidsnormen van belang, welke zijn vastgelegd in Conventies van de Internationale Arbeidsorganisatie van de Verenigde Naties: de ILO-Conventies. Deze bieden een internationaal breed geaccepteerd raamwerk om bedrijven te beoordelen. Ook de 'UN Guiding Principles on Business & Human Rights' bieden een praktisch raamwerk om te beoordelen waar de verantwoordelijkheden van bedrijven bij arbeidsrechten beginnen en eindigen.

In de praktijk hebben arbeidsnormenschendingen in het beleggingsuniversum veelal het volgende karakter:

- beperking van vrijheid van vereniging en recht op collectief onderhandelen;
- gebruik van dwangarbeid in de toeleveringsketen;
- kindarbeid in de toeleveringsketen;
- discriminatie met betrekking tot arbeid en beroep; en
- veiligheid van werknemers.

Beperking van vrijheid van vereniging en recht op collectief onderhandelen

Vakbondsvrijheid wordt genoemd in de derde richtlijn van het UN Global Compact. Deze luidt: *"Businesses should uphold the freedom of association and the effective recognition of the right to collective bargaining."* De ILO-conventies 87 en 98 stellen dat vakbonden ongestoord moeten kunnen onderhandelen met werkgevers over

arbeidsvoorwaarden en dat vrijheid van organisatie en daarmee het recht om lid te worden van een vakbond tot de fundamentele mensenrechten behoort. Nederland heeft beide verdragen geratificeerd.

Gebruik van dwangarbeid in de toeleveringsketen

Het vierde principe van het Global Compact behandelt verplichte en gedwongen arbeid. Deze worden geadresseerd in de ILO-conventies 29 en 105 en hierin wordt onder andere gesteld dat bedrijven niet mogen profiteren van dwangarbeid of slavernij.

Kinderarbeid in de toeleveringsketen

Het vijfde principe uit het UN Global Compact stelt dat bedrijven zich dienen in te spannen om kinderarbeid uit te bannen. Ook is kinderarbeid in strijd met richtlijn van de OESO-richtlijnen voor internationale ondernemingen en met de ILO-conventies ten aanzien van 'de fundamentele principes en rechten op het werk' en het 'effectief afschaffen van kinderarbeid' (ILO-verdragen 138 en 182).

Discriminatie met betrekking tot arbeid en beroep

Het zesde principe van het UN Global Compact gaat over het voorkomen van discriminatie in relatie tot werk en beroep. De ILO-conventies 100 en 111 en de OESO-richtlijnen bieden een kader voor bedrijven.

Veiligheid van werknemers

Niet expliciet genoemd in de principes van het UN Global Compact rond arbeidsrechten, maar vanzelfsprekend wel gelieerd aan de principes 1 en 2 op het gebied van mensenrechten, is de veiligheid van werknemers op de werkvloer. De OESO-richtlijnen bieden bedrijven handvatten om hier invulling aan te geven.

3.3. Milieu

Het milieu is het derde hoofdthema van het UN Global Compact en wordt geadresseerd door de principes 7, 8 en 9. Deze principes zijn gekoppeld aan, en uitgewerkt in diverse richtlijnen en verdragen (zie tabel 3). Deze richtlijnen en verdragen worden door ISS ESG meegenomen bij het screenen van bedrijven op eventuele schendingen van milieunormen.

Tabel 3: Principes UN global compact en gelieerde verdragen op het thema milieu

Thema per Principe	UN Global Compact	Inhoud principe	Relevante hoofdstukken	
	Principe		OESO-richtlijnen	Relevante verdragen
Milieunormen	Principe 7	Bedrijven dienen het voorzichtigheidsbeginsel te hanteren met betrekking tot milieukwesties.	VI. Milieu	Verdrag van Bazel inzake de beheersing van de grensoverschrijdende overbrenging van gevaarlijke afvalstoffen en de verwijdering ervan. Verdrag van Rio de Janeiro inzake biodiversiteit. Rio verklaring over milieu en ontwikkeling.
	Principe 8	Bedrijven dienen initiatieven te ondernemen om grotere verantwoordelijkheid op milieugebied te bevorderen.	VI. Milieu	Kyoto Protocol. VN Raamwerk verdrag over klimaatverandering. Akkoord van Parijs.

Principe 9	Bedrijven dienen de ontwikkeling en verspreiding van milieuvriendelijke technologieën te stimuleren.	VI. Milieu	Rio verklaring over milieu en ontwikkeling. Agenda 21.

De richtlijnen van het UN Global Compact betreffende het milieu zijn afgeleid van de ‘Rio verklaring inzake milieu en ontwikkeling’ en luiden: *“Business should support a precautionary approach to environmental challenges”, “Business should undertake initiatives to promote greater environmental responsibility”* en *“Business should encourage the development and diffusion of environmentally friendly technologies.”*

In de praktijk hebben schendingen van milieunormen in het beleggingsuniversum veelal het volgende karakter:

- milieuvervuiling – grond, of watervervuiling; en
- milieuvervuiling – bedreigen biodiversiteit.

Milieuvervuiling – grond, of watervervuiling en bedreigen biodiversiteit

Het preventie- en voorzichtigheidsbeginsel samen met het beginsel dat de vervuiler betaalt zijn terug te vinden in de Rio Verklaring en vormen de basis van het referentiekader. Een strikter referentiekader wordt geboden door het Kyoto Protocol, het Verdrag van Bazel (gericht op gevaarlijke afvalstoffen en de verwijdering ervan) en het Biodiversiteitsverdrag van Rio de Janeiro. Deze specifieke en internationaal breed gedragen verdragen en conventies verwoorden welke verantwoordelijkheden ondernemingen hebben voor de effecten van hun activiteiten op lucht, water, bodem, klimaat, ecosystemen, biodiversiteit en gezondheid.

3.4 Anti-corruptie

Anti-corruptiebeleid is het vierde hoofdthema van het UN Global Compact en wordt geadresseerd door principe 10. Dit principe is gekoppeld aan, en uitgewerkt in diverse richtlijnen en verdragen (zie tabel 4). Deze richtlijnen en verdragen worden door ISS ESG meegenomen bij het screenen van bedrijven op het naleven van anti-corruptienormen.

Tabel 4: Principes un global compact en gelieerde verdragen op het thema anti-corruptie

Thema per Principe	UN Global Compact	Relevante hoofdstukken		
	Principe	Inhoud principe	OESO-richtlijnen	Relevante verdragen
Anti-corruptie	Principe 10	Bedrijven dienen alle vormen van corruptie, inclusief afpersing en omkoping, tegen te gaan.	III. Informatieverstrekking	VN conventie tegen corruptie
			VII. Bestrijding van corruptie, omkopingsverzoeken, en afpersing	VN conventie tegen internationale georganiseerde criminaliteit
			Mededinging	
			Belastingen	

Principe 10 van het UN Global Compact betreft anti-corruptie en is afgeleid van de 'VN Conventie tegen corruptie' en de 'VN Conventie tegen internationale georganiseerde criminaliteit' en luidt: *"Businesses should work against corruption in all its forms, including extortion and bribery."*

Het 10^e principe uit het UN Global Compact stelt dat bedrijven alle vormen van corruptie, inclusief afpersing en omkoping dienen te voorkomen en te bestrijden. In de praktijk hebben anti-corruptieschendingen in het beleggingsuniversum veelal het volgende karakter:

- omkopingspraktijken; en
- afpersingspraktijken.